

PŘÍSTUP K PROBLEMATICE VZDĚLÁVÁNÍ NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN VE VELKÉ BRITÁNII A V ČESKÉ REPUBLICĚ

Libuše Podlahová

Anotace: Demografie menšin v Londýně, práce organizací zabývajících se začleněním minoritních skupin do systému vzdělávání, konference k imigrační problematice, centra pro přípravu vzdělávacích programů pro menšiny a komunikaci menšin s většinovou populací, národní kurikulum. Srovnání se situací v ČR po zavedení rámcových osnov.

Klíčová slova: minorita, etnická skupina, imigrace, vzdělávací a podpůrné programy pro menšiny, národní kurikulum.

Abstract: Demography of minorities in London, work of organizations dealing with integration of minorities into the educational system, a conference on the issues of immigration, centres preparing educational programmes for minorities and for communication between minorities and the majority population, national curriculum. Comparison with the situation in the Czech Republic after the introduction of the Referential Framework.

Keywords: minority, ethnic group, immigration, educational and support programmes for minorities, national curriculum.

ETNICKÉ ZMĚNY V ČR

V posledních dvou desetiletích se etnické složení obyvatelstva ČR signifikantně mění¹. Nesporná a rychle narůstající multietnicita vyvolává nejen spontánní společenskou aktivitu ve směru národnostní tolerance a směřování k multikulturní společnosti, ale také zřetelná právní opatření. V novém školském zákoně² je jasně vymezeno právo národnostních menšin „vzdělávat se ve svém mateřském jazyce“.³

REAKCE VÝZKUMNÉ SFÉRY

Na měnící se etnický profil ve vztahu ke vzdělávání reaguje také pedagogický výzkum i když ne v dostatečné míře. Prioritou současného českého pedagogického výzkumu jsou totiž otázky evaluace vzdělávacích výsledků, reformy školy, vztahu vzdělání a světa práce, profesní přípravy aj. Ve srovnání s těmito tématy nejsou dnes problémy „z oblasti edukace kulturně či sociálně znevýhodněných dětí, či z oblasti edukace dětí a dospělých z rómského etnika a rodin imigrantů... „zjišťovány a analyzovány“,⁴ ačkoliv „sociálně založené výzkumy vzdělávacích procesů (vzdělávání sociálně odlišných skupin populace, etnických minorit, zdravotně znevýhodněných osob, seniorů aj.) patří k obecným trendům pedagogického výzkumu v západní Evropě“.⁵

¹ Sčítání lidu v roce 2001 počítalo celkem s 18 národnostmi. In: Průcha, J. *Multikulturní výchova. Teorie - praxe - výzkum*. Praha: ISV nakladatelství, 2001, s. 122. ISBN 80-85866-72-2. A Sulitka (1998), pracovník Rady pro národnosti vlády ČR, uvádí v roce 1991 „téměř 20“ národnostních menšin: česká, německá, slovenská, polská, maďarská, ukrajinská, ruská, rusínská, romská, bulharská, řecká, rumunská, rakouská, vietnamská, židovská, ostatní a nezjištěná. Srov. Sulitka, A. *Národnostní menšiny v České republice*. In: Šišková, T. (ed.) *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Sborník. Praha: Portál, 1998, s. 56. ISBN 80-7178-258-8.

² *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*. Sbírka zákonů 2004. Dále pak *Vyhláška o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky*, § 11 odst. 1-5. Právo na vzdělání v mateřském jazyce bylo zakotveno i v předchozím zákoně (Školský zákon 2001).

³ *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*, § 13 a 14 Sb., částka 190.

⁴ Srov. Průcha J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997, s. 458.

⁵ Tamtéž, s. 445.

Způsob umožnění přístupu ke vzdělání pro etnické minority je závislý na každé konkrétní zemi. Inspiraci je možno hledat ve státech, které mají s multietnicitou a imigrací podstatně delší zkušenost. Jedním z výrazně multietnických států je Velká Británie.

ETNICKÁ SITUACE VE VELKÉ BRITÁNII

Britský školský systém se tématem vzdělávání etnických menšin zabývá dlouhodobě a přesto stojí před řadou problémů, které pramení z narůstajícího počtu cizinců žijících ve Velké Británii. Podle odhadů *London Research Centre* z r. 1997 by se měla populace etnických menšin v Londýně do r. 2007 rozrůst z nynějšího jednoho a půl milionu na téměř dva miliony lidí pocházejících celkem z 22 různých minoritních skupin. Dva miliony lidí představují i v případě sedmimilionového města závratné číslo, protože pokud zahrneme i bělošské minoritní skupiny, dojdeme k závěru, že více než jeden ze tří obyvatel Londýna by měl v r. 2007 náležet k nějaké minoritní etnické skupině.⁶ Zároveň dojde k posunu věkové hranice imigrantů směrem dolů, takže školy a školní zařízení budou hrát pro vzrůstající skupinu dětí a mládeže stále větší roli.

KONFERENCE A ORGANIZACE ZABÝVAJÍCÍ SE VZDĚLÁVÁNÍM MINORIT

O aktuálnosti začlenění minoritních etnik do vzdělávacího procesu svědčí mimo jiné i fakt, že se pořádá řada konferencí na toto téma. V r. 2000 se například konalo setkání pod názvem *Sacred Voices Music Village*, zaměřené na vytváření vzájemného porozumění a spolupráce založené na výukových programech. V r. 1998 se Royal King College podílela na akci *Cities against Racism*, kterou organizovala Evropská komise. Další událostí byla *Social Inclusion*, týkající se mladých londýnských černochů a mladých lidí z Bangladéše. Univerzita v Sheffieldu uspořádala v r. 2002 konferenci s názvem *Imigrace - prospěch či zátěž*. Cílem bylo nalezení nového přístupu k imigrační politice a příprava pracovníků, kteří přicházejí do kontaktu s různými komunitami, imigračních úředníků, etnických poradců, podniků i jednotlivců. V r. 2000 se v Londýně konalo setkání hlavních a regionálních měst Evropy s názvem *From minorities to Global Cities*.

Organizace *Language and Learning Support Service*⁷ se zaměřuje na jazykovou stránku integrace a na výuku anglického jazyka nejen u dětí, ale i rodičů, kteří se často dostávají do jazykové a kulturní izolace. U center proto funguje i interpretační a překladatelská služba, která pomáhá eliminovat komunikativní nesnáze rodičů.⁸

KURIKULUM VE VELKÉ BRITÁNII

Interkulturní výchova a vzdělávání se ve Velké Británii realizuje v rámci národního kurikula, které obsahuje přesně vymezené kompetence⁹ a svým obsahem integrovaným do tematických oblastí prolíná do všech typů a stupňů škol, podobně jako by to mohlo být u nás při úspěšné realizaci rámcových vzdělávacích programů a osnov.¹⁰ Klíčová slova vymezují kompetence ve formě cílů,¹¹ standardy pro čtyři jednotlivá klíčová období sta-

⁶ Skladba minorit je pestrá, mezi nejpočetnější skupiny patří Indové, Jamaičané, Pákistánci a Číňané, výrazné imigrantské skupiny z evropského kontinentu tvoří Italové, Poláci, Němci. Také Američané tvoří výraznou skupinu, není zde však jazyková bariéra, podobně jako u Skotů a Irů. Podle JEŽKOVÁ, V., WALTEROVÁ, E. *Vzdělávání v zemích Evropské unie*. Praha: PdF UK, Centrum Evropských studií, 1997.

⁷ Založena již 1966 v Manchesteru.

⁸ Centrum v Manchesteru zaměstnává přes 180 lidí, včetně bilingvinních instruktorů a učitelů, kteří docházejí na doučování přímo do domu.

⁹ Duchovní, sociální, morální, kulturní.

¹⁰ Především v předmětech PSHE (Osobnostní, sociální a zdravotní výchova).

¹¹ Například: „Pupils should be taught: to recognise how their behaviour affects other people, to listen to other people, and play and work cooperatively to identify and respect the differences and similarities between people, that family and friends should care for each other, that there are different types of teasing and bullying, that bullying is wrong, and how to get help to deal with bullying. (Děti – žáci budou schopni rozeznat, jako jejich chování působí na lidi, naslouchat jiným lidem, spolupracovat, rozeznat a respektovat rozdíly a podobnosti mezi lidmi, zachovávat soudržnost rodiny, rozeznat šikadlení a šikanu, jak zabránit šikaně.

novují co a v jaké míře (stupně 1–10) mají žáci ovládat. Jazyková příprava vychází z angličtiny jako vyučovacího jazyka s respektováním velštiny, gaelštiny a irštiny, které nejsou chápány jako cizí jazyky. První cizí jazyk musí být jazykem EU, tradičně prvním cizím jazykem je francouzština, dalším němčina, španělština a italština. Druhý cizím jazykem (nepovinným) je některý z „kulturně a obchodně zajímavých jazyků“.¹² Kromě nich může škola nabídnout i výuku dalších jazyků, pokud rodiče a děti projeví zájem. Kvalita a zařazení výuky musí splňovat podmínky národního kurikula.

KONFERENCE, ORGANIZACE, PROJEKTY V ČESKÉ REPUBLICE

I když v ČR podle Průchy¹³ nepracuje žádné vědecké pracoviště specializované na multikulturní problematiku ve smyslu vzdělávání menšin, pořádají i české vysoké školy konference na toto téma – například PdF UP Olomouc uspořádala v r. 1999 mezinárodní konferenci *Multikulturní výchova v období globalizace*, PdF Technické univerzity v Liberci mezinárodní konferenci *Interkulturní vzdělávání ve sjednocující se Evropě* (1999) a slibně se rozvíjející Kabinet multikulturní výchovy při PdF MU uspořádal mezinárodní konferenci *Multikulturní výchova v dnešní společnosti* (2003), a seminář *Multikulturní výchova jako součást vzdělávání* (2002).

Nestátní organizace *Člověk v tísni*, již od ledna roku 2001 realizuje projekt *Varianty*, který je zaměřen na podporu vztahů mezi majoritou a minoritami v ČR. Projekt je propojen s řadou institucí, neziskových organizací, středních a vysokých škol i České školní inspekce.¹⁴ Kromě mezinárodních aktivit se *Varianty* zaměřují na vzdělávání lektorů, pořádání kurzů a publikační činnost volně dostupnou na internetu.

Vzdělávací projekty realizuje také *Multikulturní centrum Praha*, rovněž s propojením na další organizace a projekty¹⁵, v mezinárodním měřítku například program Evropské asociace učitelů „*My a ti druzí*“.

Na realizaci státního integračního programu se podílejí i mnohé nevládní neziskové organizace tak jak je dáno jejich charakterem, vzdělávací aktivity však u nich nejsou primární.¹⁶

Právě propojenost všech organizací, které se zabývají menšinami, je dokladem celospolečenské aktivity, i když institucionální zastřešení je vzhledem k důležitosti tohoto problému jistě žádoucí. Tuto roli plní *Rada pro národnostní menšiny*.¹⁷

Potěšitelná je i odezva v oblasti správní činnosti – MŠMT organizuje školení učitelů v oblasti multikulturní výchovy¹⁸ a financuje kurzy českého jazyka pro azylanty a jejich děti.¹⁹

To vše se již začíná promítat do učebních plánů fakult – multikulturní výchova jako samostatný předmět existuje na několika univerzitách²⁰. Na některých univerzitách je zařazena v jiných předmětech jako tematický

¹² Možnosti: arabština, bengálština, gurejšťina, hindu, japonština, mandarínská nebo kantonská čínština, moderní hebrejšťina, pandžábština, ruština, turečtina, urdština. Srov. JEŽKOVÁ, V., WALTEROVÁ, E., citované dílo, s. 177.

¹³ PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova. Teorie – praxe – výzkum*. Praha: ISV nakladatelství, 2001, s. 74. ISBN 80-85866-72-2.

¹⁴ Další organizace jsou: Katedra antropologie FHS ZČU v Plzni, o.s. Kritické myšlení, Pedagogické centrum Střední Čechy, Centrum interkulturního vzdělávání PF UJEP v Ústí nad Labem, Katedra občanské výchovy PdF UK Praha, o.s. Salem, o.s. Poryv, Nová škola, o.p.s., Tady a teď, o.p.s., o.s. Multikulturní centrum Praha, Partners Czech, Poradna pro uprchlíky, Gymnázium Plzeň, Dětský domov Praha 9 – Klánovice, Výchovný ústav pro mládež, SOU a Učiliště Obořiště I, SOU Plzeň.

¹⁵ Například Úřad vlády, Phare, Aisis, Centrum interkulturního vzdělávání PF UJEP v Ústí nad Labem, *Varianty*.

¹⁶ Například Poradna pro integraci, Sdružení občanů zabývajících se emigranty, Sdružení Česká katolická charita, Diakouni Českobratrské církve evangelické, Centrum pro integraci cizinců.

¹⁷ Tato Rada má 29 členů, z nichž 18 tvoří zástupci národnostních menšin, kteří jsou navrhováni sdruženími příslušníků národnostních menšin. Jejich počet závisí na velikosti konkrétní menšiny: bulharská (1), chorvatská (1), maďarská (1), německá (2), polská (3), romská (3), rusínská (1), ruská (1), řecká (1), slovenská (3), ukrajinská (1). Zřízena byla 10. 10. 2001 jako stálý poradní orgán vlády ČR pro otázky týkající se národnostních menšin a jejich příslušníků.

¹⁸ Například v roce 2003 bylo v rámci projektu *Reforma multikulturní výchovy* proškoleny na 2000 učitelů základních škol, se zaměřením především na rómské etnikum. Projekt se orientoval na vytvoření modelového školního kurikula, implementaci, monitoring a evaluaci jednotlivých kurikul, obsahujících multikulturní témata.

¹⁹ Kurzy jsou skupinové (150 hodin) a individuální (100 hodin), doba trvání kurzu je 10 měsíců, kurz musí být azylantovi nabídnut do 30 dnů od udělení azylu. Srov. Zákon č. 325/1999 Sb, zákon o azylu.

²⁰ Například PdF MU, PdF Západočeské univerzity, PdF UK Praha, PdF UP Olomouc, TU Liberec.

celek. Na MU v Brně byla v roce 2002 v rámci oboru sociální pedagogika akreditována specializace Multikulturní výchova.²¹

Ačkoliv péče o cizince bývá u nás někdy kritizována jako málo systémová, je třeba namítnout, že ideový a strategický rámec tvořený *Zásadami koncepce integrace cizinců na území ČR* a *Koncepcí integrace cizinců na území ČR* zapojuje do realizace integračních opatření několik ministerstev: práce a sociálních věcí, školství, mládeže a tělovýchovy, průmyslu a obchodu, kultury, zdravotnictví, ministerstvo pro místní rozvoj – což o systémovém přístupu určitě svědčí.

ČESKÉ KURIKULUM, RÁMCOVÉ VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY

V *Rámcovém vzdělávacím programu* se hovoří o podmínkách, které má škola pro děti imigrantů vytvořit: individuální nebo skupinovou péči, přípravné třídy, pomoc asistenta třídního učitele, menší počet žáků ve třídě,²² odpovídající metody a formy práce, specifické učebnice a materiály, pravidelnou komunikaci a zpětnou vazbu, spolupráci s psychologem, speciálním pedagogem – etopedem, sociálním pracovníkem, případně s dalšími odborníky.²³

Průřezové téma *Multikulturní výchova v základním vzdělávání* seznamuje žáky s tradicemi a hodnotami různých kultur, u menšinových etnik rozvíjí kulturní specifika a umožňuje poznání kultury celé společnosti. Majoritní většinu seznamuje se specifiky ostatních národností, u obou skupin pak pomáhá nacházet styčné body pro vzájemné respektování a toleranci. Multikulturní výchova má blízkou vazbu zejména na vzdělávací oblasti *Jazyk a jazyková komunikace*, *Člověk a společnost*, *Informační a komunikační technologie*, *Umění a kultura*, *Člověk a zdraví*, z oblasti *Člověk a příroda* se dotýká především vzdělávacího oboru Zeměpis. Vazba na tyto oblasti je dána především tématy, která se zabývají vzájemným vztahem mezi příslušníky různých národů a etnických skupin. Přínos průřezového tématu *Multikulturní výchova v základním vzdělávání* k rozvoji osobnosti žáka je podrobně popsán jak v oblasti vědomostí a dovedností, tak v oblasti postojů a hodnot.²⁴ Z hlediska obsahu je rozdělen na dílčí tématické okruhy: *Kulturní diference*, *Lidské vztahy*, *Etnický původ*, *Multikulturalita*, *Princip sociálního smíru a solidarity*. Výstupy či standardy nejsou u průřezových témat formulovány, jsou ale uvedeny u jednotlivých vzdělávacích oborů (předmětů) a to velmi výstižně, například takto: žák „objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám, rozpoznává netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické projevy v chování lidí a zaujímá aktivní postoj proti projevům nesnášenlivosti, zprostředkuje ostatním zkušenosti, zážitky a zajímavosti z vlastních cest a porovná způsob života a přírodu v naší vlasti i v jiných zemích, projevuje toleranci k přirozeným odlišnostem spolužáků, jejich přednostem i nedostatkům (u oblasti *Člověk a jeho svět*),

²¹ GULOVÁ, L. Multikulturní výchova v podmínkách pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. In GULOVÁ, L. ŠTĚPAŘOVÁ, E. (ed.) *Multikulturní výchova v teorii a praxi*. Sborník. Brno: Katedra sociální pedagogiky PdF MU a Kabinet multikulturní výchovy při PdF MU, 2004. s. 98. ISBN80-86633-14-4.

²² Minimální počet žáků stanovuje prováděcí předpis.

²³ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*, VÚP Praha, 2004.

²⁴ Téma poskytuje žákům základní znalosti o různých etnických a kulturních skupinách žijících v české a evropské společnosti, rozvíjí dovednost orientovat se v pluralitní společnosti a využívat interkulturních kontaktů k obohacení sebe i druhých, učí žáky komunikovat a žít ve skupině s příslušníky odlišných sociokulturních skupin, uplatňovat svá práva a respektovat práva druhých, chápat a tolerovat odlišné zájmy, názory i schopnosti druhých, učí přijmout druhého jako jedince se stejnými právy, uvědomovat si, že všechny etnické skupiny a všechny kultury jsou rovnocenné a žádná není nadřazena jiné, rozvíjí schopnost poznávat a tolerovat odlišnosti jiných národnostních, etnických, náboženských, sociálních skupin a spolupracovat s příslušníky odlišných sociokulturních skupin, rozvíjí dovednost rozpoznat projevy rasové nesnášenlivosti a napomáhá prevenci vzniku xenofobie, učí žáky uvědomovat si možné dopady svých verbálních i neverbálních projevů a připravenosti nést odpovědnost za své jednání, poskytuje znalost některých základních pojmů multikulturní terminologie: kultura, etnikum, identita, diskriminace, xenofobie, rasismus, národnost, netolerance aj., pomáhá žákům prostřednictvím informací vytvářet postoje tolerance a respektu k odlišným sociokulturním skupinám, reflektovat zázemí příslušníků ostatních sociokulturních skupin a uznávat je, napomáhá žákům uvědomit si vlastní identitu, být sám sebou, reflektovat vlastní sociokulturní zázemí, stimuluje, ovlivňuje a koriguje jednání a hodnotový systém žáků, učí je vnímat odlišnost jako příležitost k obohacení, nikoli jako zdroj konfliktu, pomáhá uvědomovat si neslučitelnost rasové (náboženské či jiné) intolerance s principy života v demokratické společnosti, vede k angažovanosti při potírání projevů intolerance, xenofobie, diskriminace a rasismu, učí vnímat sebe sama jako občana, který se aktivně spolupodílí na utváření vztahu společnosti k minoritním skupinám.

nebo: „přiměřeně uplatňuje svá práva a respektuje práva a oprávněné zájmy druhých lidí, posoudí význam ochrany lidských práv a svobod“ (u oblasti *Výchova k občanství*)

SPOLEČNÉ RYSY

Přes různost uvedených aktivit a aktérů z oblasti multikulturní výchovy lze vysledovat několik obecných trendů. Projevují se:

- v zakotvenosti aktivit zaměřených na řešení multikulturní problematiky v různých úrovních společenských a kulturních struktur, od vědecké úrovně přes správní orgány, vzdělávací sféru, až po iniciativy „zdola“,
- v mezinárodním charakteru činnosti organizací, zabývajících se touto problematikou, podobně jako tomu bylo při vzniku a rozvoji hnutí alternativních škol (společné projekty, mezinárodní konference),
- důrazem na jazykovou stránku integrace menšin, který se projevuje prakticky ve všech zemích Evropy včetně Velké Británie a České republiky stejně silně, se zdůrazněním instrumentálního významu většinového jazyka.² Jazyková příprava a pomoc při zvládnutí jazyka není opomínuta v žádné zemi a je výchozím momentem při integraci menšin,²⁶
- snahou o promítnutí a ukotvení témat multikulturní výchovy do kurikulárních dokumentů,
- legislativními kroky a organizačními opatřeními, které zařazují jazykovou přípravu do povinnosti škol.

ZÁVĚR

Naléhavost začlenění menšin do systému vzdělávání je dána globalizací světa a zvýšeným migračním pohybem obyvatelstva.²⁷ Škola je přitom bezesporu rozhodujícím socializačním faktorem, protože zahrnuje dva hlavní socializační procesy: vztah žáků k učitelům a ke škole a zejména vztah žáka k vrstevníkům, jehož realizací se žák učí existovat a jednat ve světě sobě rovných.²⁸ Je nutno si však uvědomit, že v praktické realizaci práv etnických menšin na vzdělání v mateřském jazyce jsme zatím vlivem zmíněných společensko-historických souvislostí teprve na začátku integračního procesu imigrantů a etnických skupin prostřednictvím vzdělávání jejich dětí.

Významným faktorem přitom bude skutečnost, že změny etnického složení obyvatelstva nelze úplně exaktně předvídat. Základem adekvátních reakcí společenských struktur musí proto být zásadně systémový přístup ke vzdělávání menšin, který spočívá ve vytvoření legislativního rámce, prozkoumávání problému na vědecké a odborné úrovni, reflexi zjištěných zákonitostí do přípravy učitelů, organickým začleněním multikulturní výchovy do školních programů a systematickým proškolením učitelů v otázkách specifík etnických skupin.

²⁵ Srov. Dokument Odboru azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra: „jazykové vzdělávání dětí cizinců v základních školách a rychlé zvládnutí jazyka má pro adaptaci a integraci cizinců klíčový význam“. Dostupné na URL <http://www.mvcr.cz/koncepce/vzdelani>. Html, staženo 1. 3. 2005.

²⁶ Průvodním jevem jazykové situace migrantů je vznik a rozvoj bilingvismu u dětí ze stále častějších smíšených manželství, případně u dětí dobře jazykově integrovaných. Zkoumání bilingvismu a možností jeho využití při poskytování dvojjazyčné výuky je zatím v počátcích. Deskriptivní přehled i výzkumný pohled o stavu dvojjazyčného vyučování v českých školách viz KROPÁČOVÁ, J. *Výuka dvojjazyčného žáka v české škole*. Disertační práce. Olomouc: PdF UP, 2005.

²⁷ Podíl jiného než českého etnika byl u nás již v roce 1991 5,6 %. Viz SULITKA, A. c. d. s. 57., přičemž skutečný počet může být větší – cizinci ilegálně pobývající, nehlásící se ke své národnosti aj. Počet migrantů v Evropě se za pouhých pět let (od roku 1988 do roku 1992) zdvojnásobil, v celosvětovém měřítku mimo svou zemi žije 125 milionů lidí a roční nárůst je 4 miliony. Srov. Šiklová, J. připravme se na cizince. In ŠIŠKOVÁ, T. (ed.) *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Sborník. Praha: Portál, 1998. s. 37–39. ISBN 80-7178-258-8.

²⁸ Srov. HRACHOVCOVÁ, M., SKOPALOVÁ, J. Východiska a přístupy k multikulturní výchově. In *Zkušenosti v preventivním působení na lokální úrovni: VI. mezinárodní konference k prevenci sociálně patologických jevů dětí a mládeže*. Sborník příspěvků (CD ROM). Vsetín: Město Vsetín, 2004, s. 46–52. ISBN 80-239-3977-7.

LITERATURA

1. GULOVÁ, L. ŠTĚPAŘOVÁ, E. (ed.) *Multikulturní výchova v teorii a praxi*. Sborník. Brno: Katedra sociální pedagogiky PdF MU a Kabinet multikulturní výchovy při PdF MU, 2004. ISBN 80-86633-14-4.
2. HRACHOVCOVÁ, M., SKOPALOVÁ, J. Východiska a přístupy k multikulturní výchově. In *Zkušenosti v preventčním působení na lokální úrovni: VI. mezinárodní konference k prevenci sociálně patologických jevů dětí a mládeže*. Sborník příspěvků (CD ROM). Vsetín: město Vsetín, 2004, s. 46-52. ISBN 80-239-3977-7.
3. JEŽKOVÁ, V., WALTEROVÁ, E. *Vzdělávání v zemích Evropské unie*. Praha: PdF UK, Centrum Evropských studií, 1997.
4. KOVÁŘÍČEK, V. *Problematika cizojazyčného vyučování v české škole*. Olomouc: PdF UP, 1995.
5. KROPÁČOVÁ, J. *Výuka dvojjazyčného žáka v české škole*. Disertační práce. Olomouc: PdF UP, 2005.
6. PRŮCHA J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-170-3.
7. PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova. Teorie - praxe - výzkum*. Praha: ISV nakladatelství, 2001, s. 74. ISBN 80-85866-72-2.
8. SULITKA, A. Národnostní menšiny v České republice. In ŠIŠKOVÁ, T. (ed.) *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Sborník. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-258-8.
9. ŠIŠKOVÁ, T. (ed.) *Menšiny a migranti v ČR*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-648-9.

Kontakt

Doc. PhDr. Libuše Podlahová, Dr.

Katedra pedagogiky s celoškolskou působností, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého

Žižkovo náměstí č. 5, Olomouc

e-mail: podlahov@pdfnw.upol.cz